گذری بر گذشته‌ها
ونگاهی بر نکته‌ها

اکنون که فصلنامه‌ی وام چهلمین شماره‌ی خود را پشت سر می گذارد بر آن شدیم مروری داشته باشیم بسیار گذرا بر آنچه که تاکنون طیّ شماره‌های پیشین ضمن مقالاتی در خصوص قرض الحسنه‌ی قرآنی عرضه داشته‌ایم. امیدواریم مرور این نکات مفید و مؤثّر باشد برای همه به‌ویژه آن دسته از عزیزانی که همواره دغدغه‌ی اجرای احکام آسمانی را در فکر و ذهن خود دارند و بسی خواهانند که روزی فرا برسد که به مدد تعالیم روشنی‌بخش قرآن کریم و رهنمودهای سعادت آفرین اهل بیت اطهار علیهم‌السلام جامعه‌ی اسلامی به تعبیر قرآن به جامعه‌ای برتر تبدیل گردد (وانتم الاعلون ان کنتم مؤمنین) و انوار آن بر جهانیان همچون مشعلی تابان بدرخشد ان شاءالله.

توجّه شما را به اولین بخش از چکیده‌ی مطالب پیشین فصلنامه جلب می کنیم و جا دارد که از استاد ارجمند جناب آقای گل محمدی که ما را در انجام این امر یاری رساندند صمیمانه تشکّر و قدردانی کنیم.

❁❁❁

منشأ پیدایش قرض‌الحسنه[1]

از جلوه‌های زیبای تعاون که در لسان قرآن کریم در کنار صدقات، خیرات و جهاد در راه خدا مطرح شده سنّت "قرض‌الحسنه" است. قرض‌الحسنه در تعریف، پرداخت وامی است که به قصد قربت و به دور از هر گونه نیّت ریاکارانه و تمایلات نفسانی و بدون چشم‌داشت سود و منفعت مادّی و بدون منّت و آزار و به انگیزه‌ی یاری محرومان و رفع نیاز محتاجان انجام می گیرد که پاداش و ثواب بزرگی بنا به وعده‌ی قرآن بر اعطاکننده‌ی آن مترتّب است.

شکل گیری سنّت قرض‌الحسنه با این اوصاف به دوران بعثت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و ظهور دین مبین اسلام برمی گردد. قبل از آن در میان اقوام مختلف، پرداخت قرض با دریافت بهره و همچنین بدون بهره توأم بوده است؛ ولی بعد از ظهور اسلام در مورد قرض با بهره به دلیل تبعات ناپسند و مخرّب گرفتن سود پول، هر گونه دریافت و پرداخت بهره ربا قلمداد و حرام اعلام شده و به جای آن خداوند متعال در مورد امور تجاری "بیع" و در امور غیر تجاری سنّت سازنده و تعالی‌بخش قرض‌الحسنه را مقرّر فرمود. سنّتی که اجر و پاداش آن بیش از انفاق در راه خداست، ضمن اینکه عمل به این امر خیر هم تأثیر بسزایی در رشد و پرورش انسان‌های آزاده و مؤمن داشته و موجب شکوفایی اقتصاد سالم خواهد شد.

قرض‌الحسنه از سنّت‌هایی است که منشأ آن تعالیم قرآنی و تعالیم پیشوایان دین است. خداوند متعال در هفت سوره و دوازده آیه‌ی قرآن کریم به رعایت سنّت سعادت آفرین قرض‌الحسنه تشویق نموده و رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و ائمّه‌ی معصومین علیهم‌السلام نیز فراوان به این امر توصیه و تأکید فرموده‌اند و سیره‌ی ائمّه‌ی معصوم علیهم‌السلام حاکی از آن است که آنان در زندگی عادی و جاری خود،

هم قرض می گرفتند و هم قرض می دادند.

نقش گره گشای قرض الحسنه[2]

باید اذعان کرد که سنّت پسندیده‌ی قرض الحسنه روش مؤثّری برای رفع مشکلات آحاد مردم بوده در دنیای امروز هم از اهمّیّت و تأثیر فوق العاده‌ای برخوردار است؛ به طوری که می توان آن را به عنوان یکی از مهم ترین روش های همکاری و همدلی مردم نسبت به رفع نیازهای یکدیگر شناخت.

قرض الحسنه شاخه‌ای از شجره‌ی تقوا و فضیلت[3]

قرض الحسنه در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها و همچنین نظام اقتصادی به جهت تعدیل کارآفرین ها(متمکّنین) و زدودن رذائل و تحقّق فضائل چنان سودبخش و مفید و مؤثّر است که با تحقّق آن، **جامعه‌ای سالم** توأم با صفا و صمیمیّت و محبّت و برادری و به دور از هر گونه اجحاف و ظلم مانند ربا، بخل، حسد و کینه توزی ساخته می شود.

قرض الحسنه در حوزه‌ی موضوعات اخلاقی مطرح بوده و انجام آن همچون یک عمل عبادی نیازمند قلبی پاک و نیّتی خالص می باشد که زیربنای آن احسان است. این سنّت مقدّس در گذشته به صورت فردی و به شکل نوعی عقد طرفینی بین قرض دهنده و قرض گیرنده انجام می شد تا اینکه تدریجاً با ایجاد یک تغییر بنیادی در اجرای این سنّت الهی، شکل کار به کلّی دگرگون شد و در قالب تشکیلات و نظام خاصّی به نام "صندوق قرض الحسنه" تجلّی و تبلور یافت.

قرض الحسنه عملی است که فرد مؤمن به حکم وظیفه‌ی الهی و بر اساس اعتقاد دینی خود بدان مبادرت می ورزد بنابراین صندوق قرض الحسنه محلّی است که نمایانگر تشکّل مؤمنان به صورتی ضابطه‌مند در جهت خدمت به عیال الله است و گردانندگان صندوق که انگیزه‌ای جز اجرای فرمان خدا و جلب خشنودی ولیّ عالم امکان حضرت مهدی عجّل الله تعالی فرجه الشّریف ندارند یقیناً افرادی متعهّد و مسئولیّت پذیرند که بر اساس احساس وظیفه و ادای تکلیف دور هم جمع شده‌اند و صبورانه و قاطعانه در فکر مشکل گشایی از امور بندگان خدایند.

ضرورت وجودی قرض الحسنه[4]

در خصوص ضرورت وجودی قرض الحسنه در هر جامعه‌ای باید گفت این نیاز زمانی بیشتر احساس می شود که برخی از افراد نیازمند حتّی در اوج نیاز حاضر نیستند عزّت و کرامت خود را زیر پا گذاشته به طور مستقیم به افراد خیّر رجوع کرده درخواست قرض نمایند، ولی وجود صندوق‌های قرض الحسنه که توسط افراد خیّر و نیکوکار تأسیس می شوند مانع ظهور این انکسار روانی شده افراد بدون تحمّل فشار روحی و عاطفی مراجعه کرده مشکل خود را مطرح می نمایند و از این رو می توان گفت تنها ساز و کار مناسب برای گره گشایی از امور آبرومندان و عزّتمندان جامعه‌ی اسلامی فعّالیّت صندوق‌های قرض الحسنه است.

ویژگی‌های قرض الحسنه‌ی قرآنی[5]

البتّه باید توجّه داشت که قرض الحسنه در اسلام دارای ویژگی های خاصّی است و آگاهی از این ویژگی هاست که حقیقت این سنّت ارزشمند را نشان می دهد و ما را با اصالت آن آشنا می سازد و درک این نکته که قرض الحسنه با نوع کارهای اقتصادی تفاوت اصولی و اساسی دارد بستگی به شناخت مختصّات قرض الحسنه از نگاه قرآن دارد و بدیهی است کسی که با فرهنگ قرض الحسنه بیگانه باشد و به حقیقت امر پی نبرده باشد در یک نگرش سطحی امور قرض الحسنه را در ردیف فعّالیّت های اقتصادی جاری تلقّی کرده به خود اجازه می دهد که با امانت های مردم که به نیّت

قرض‌الحسنه به ایشان سپرده شده است فعّالیّت اقتصادی و تجاری داشته باشد. چنین اقدامی گذشته از اینکه با موازین اخلاقی انطباق ندارد موجب دور شدن از اهداف مقدّس قرض‌الحسنه شده در بسیاری از موارد باعث به هم ریختن اعتماد مردم و در نهایت موجب وارد آمدن صدمات جبران‌ناپذیری به صندوق مزبور می‌شود؛ بنابراین معرفت و بصیرت گردانندگان صندوق و اتّخاذ روش صحیح در انجام این امر بسیار لازم و ضروری است.

انگیزه‌ی خدمت در صندوق‌های قرض‌الحسنه

مؤسّسان و بنیانگذاران صندوق و همچنین هیأت مدیره به هیچ عنوان نباید کار در صندوق قرض‌الحسنه را وسیله‌ی ارتزاق خود قرار دهند، بلکه باید فعّالیّت در امر قرض‌الحسنه همچون سایر اعمال عبادی برای کارکنان یک فعّالیّت معنوی و اخلاقی محسوب شده با هدف جلب خشنودی خداوند انجام پذیرد. با این نگرش صندوق قرض‌الحسنه مکان مقدّسی است که از هرگونه سودجویی، فرصت‌طلبی، ریاکاری و نفاق به دور است و کسانی که ذیل این عنوان مقدّس خدمت می‌کنند باید حرمت آن را پاس بدارند تا مبادا به حیثیت این مکان مقدّس خدشه‌ای وارد شود.

تفاوت بانک و صندوق قرض‌الحسنه[1]

برخی گمان می‌کنند که صندوق‌های قرض‌الحسنه رقیب بانک‌ها هستند و دست‌اندرکاران صندوق‌ها آرزوی برچیده شدن بانک‌ها را در سر می‌پرورانند؛ چون از دید آنان صندوق قرض‌الحسنه همان بانک اسلامی است و بانک ذاتاً عامل چرخش غیر اسلامی اقتصاد و نماد نظام ربوی است. این نگرش غلط و منفی باعث شده که طرفداران اقتصاد و بانک به صندوق‌های قرض‌الحسنه به دیده‌ی منفی بنگرند و آن را در نظام کنونی اقتصاد جهانی غیر کارآمد بدانند و از رشد و توسعه‌ی صندوق‌ها بیمناک باشند و بعضاً اتّهامات ناروایی را نیز به صندوق‌ها نسبت دهند که این تصوّرات به هیچ وجه با واقعیّت وجودی و عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه صحیح‌العمل سازگار نیست.

حقیقت این است که صندوق‌های قرض‌الحسنه اصلاً بانک نیستند تا داعیه‌ی جایگزینی آن را داشته باشند. شاید برای روشن شدن موضوع بهتر باشد توضیحی کوتاه در مورد بانک و صندوق‌های قرض‌الحسنه ارائه شود تا جایگاه هر یک به طور مشخّص تبیین گردد.

بانک، مکانی است برای جمع‌آوری نقدینگی و استفاده از آن در جهت داد و ستد و انجام پروژه‌های بزرگ اقتصادی و پرداخت سود به سپرده‌گذاران که در واقع حکم سهامدار را دارند. با این تعریف کسانی که در بانک‌ها سپرده‌گذاری می‌کنند امیدوارند که در قبال این سرمایه‌گذاری سود مناسبی را دریافت کنند.

صندوق قرض‌الحسنه، محلّی است که افراد برای ادای یک تکلیف دینی و شرعی و اخلاقی یعنی کمک و مساعدت به نیازمندان، پول خود را در اختیار می‌گذارند و انتظار دریافت سود هم ندارند بلکه به مصداق **عمل به وظیفه** به دنبال جلب رضایت خداوند و تقرّب به سوی او هستند.

با توجّه به تعریف ارائه شده معلوم می‌شود که **بانک و صندوق قرض‌الحسنه** دارای دو هدف کاملاً متفاوتند و هرگز نمی‌توانند جایگزین یکدیگر باشند. بانک‌ها باید وجود داشته باشند تا بتوانند سرمایه‌های سرگردان را جمع‌آوری کنند و در نتیجه‌ی انجام فعّالیّت اقتصادی به صاحبان آن، سود مشارکت بپردازند و

بانک و صندوق

قرض‌الحسنه دارای دو هدف کاملاً متفاوتند و هرگز نمی‌توانند جایگزین یکدیگر باشند. بانک‌ها باید وجود داشته باشند تا بتوانند سرمایه‌های سرگردان را جمع‌آوری کنند و در نتیجه‌ی انجام فعّالیّت اقتصادی به صاحبان آن، سود مشارکت بپردازند و صندوق‌های قرض‌الحسنه نیز باید باشند تا بتوانند به رفع نیازهای فوری و ضروری مردم که به دلیل کثرت و فوریّت، بانک‌ها قادر به رفع آن نیستند بپردازند.

صندوق‌های قرض‌الحسنه نیز باید باشند تا بتوانند به رفع نیازهای فوری و ضروری مردم که به دلیل کثرت و فوریّت، بانک‌ها قادر به رفع آن نیستند بپردازند. **بانک**، یک عمل عبادی ـ اقتصادی است و هدف سپرده گذاران به دست آوردن سود بیشتر و هدف بانک، سرمایه گذاری در پروژه‌های سودآور و جلب رضایت سپرده گذاران است؛ در حالی که در **صندوق‌های قرض‌الحسنه** هدف اعطا، رسیدگی هر چه بهتر به نیازمندان و تقرّب هر چه بیشتر به درگاه خداوند منّان است. قرض‌الحسنه یک عمل عبادی ـ اخلاقی است که با قصد قربت انجام می‌شود. صندوق قرض‌الحسنه محلّی است برای تسهیل این عمل خیر تا نیازمندان مجبور نباشند به طور مستقیم به متمکّنان مراجعه کنند و مسئولان صندوق‌های قرض‌الحسنه امنای متمکّنان هستند که اختیار خدمتگزاری این امر خیر را به عهده گرفته‌اند.

تشویق به قرض حسن در واقع تشویق جامعه به سوی تخلّق به اخلاق الهی و عادت دادن مردم به پیروی از سنّت‌های اسلامی است، پس هر گونه مانع تراشی و سنگ‌اندازی در مسیر اجرای این امر خیر می‌تواند جامعه را از گرایش به آداب اسلامی و اخلاق معنوی محروم کرده موجب سوق دادن مردم به سوی رفتارهای مادّی گرایانه و محافظه کارانه شود و چه خسارتی از این بالاتر که با عملکرد ناصحیح برخی، سنّت‌های اصیل اسلامی به فراموشی سپرده شود و تدریجاً شاهد جامعه‌ای بی‌روح و بی‌عاطفه و فاقد اخلاق و منش‌های کریمانه باشیم و انجام هر عملی را صرفاً با سود مادّی آن بسنجیم و چنانچه به نفع ما بود عمل کنیم.

با این توضیح مختصر معلوم شد که **صندوق‌ها** و **بانک‌ها** هیچگاه رقیب و یا جایگزین هم نیستند که هر یک حیات و دوام خود را در گرو نابودی دیگری تصوّر کند و این اندیشه‌ی غلط وجود داشته باشد که **بانک‌ها**، **صندوق‌ها** را مخلّ نظام اقتصادی می‌دانند و **صندوق‌ها** نیز **بانک‌ها** را محلّ داد و ستد ربوی دانسته عملکرد آنان را حرام می‌دانند. البتّه اگر صندوق‌های قرض‌الحسنه از تعریف اصیل و ماهیّت معنوی خود منحرف شوند، محکوم به فنا و فساد هستند و قابلیّت معنوی خود را از دست می‌دهند؛ گرچه ذیل عنوان مقدّس قرض‌الحسنه فعّالیّت کنند و بانک‌ها نیز می‌توانند منشأ آلودگی‌های اقتصادی فراوانی شوند، در صورتی که از معیارهای دینی خارج شده و به **ربا** و مانند آن گرفتار شوند.

ادامه دارد...

۱ـ پیشینه‌ی وام و ربا در تاریخ، نشریه وام، شماره‌ی ۲۹ و تاریخ تشریع قرض‌الحسنه در قرآن، نشریه وام، شماره‌های ۳۳ و ۳۴.

۲ـ آثار و برکات اعمال خیر، نشریه وام، شماره‌ی ۳۵ و قرض‌الحسنه از دیدگاه اسلام، نشریه‌ی وام، شماره‌ی ۳۲.

۳ـ قرض‌الحسنه راهی به سوی مکارم اخلاق، نشریه وام، شماره‌ی ۳۵؛ قرض‌الحسنه در نظام اخلاق اسلام، نشریه وام، شماره‌ی ۳۱؛ قرض‌الحسنه استقراض خداوند از مردم، نشریه وام، شماره‌ی ۲۹؛ قرض‌الحسنه رشد فضایل دفع رذایل، نشریه وام، شماره‌ی ۳۶؛ آثار اخلاقی قرض‌الحسنه، نشریه وام، شماره‌ی ۳۳

۴ـ ویژگی‌ها و شرایط قرض‌الحسنه، نشریه وام، شماره‌ی ۳۳.

۵ـ مشاخص‌های قرض‌الحسنه در قرآن، نشریه وام، شماره‌ی ۳۶ و تأمّلی در باب صندوق‌های موسوم به قرض‌الحسنه، نشریه وام، شماره‌ی ۳۰.

۶ـ بانک یا صندوق‌های قرض‌الحسنه، نشریه وام، شماره‌ی ۲۸ و بانک و وظایف آن، نشریه وام، شماره‌ی ۳۱